

c) An Sirenes apud Platona caelestes animae-aves erant?

c. 1. Exordium

Weicker, Sirenas animas esse sumens, eas in caelos translatas coniecit et mundanae cantatrices musicae factas esse, ubi primum antiqui caelos sedem beatorum rati sint.²⁵ Wedner quoque innuit e coniunctione animarum cum stellis postea coniunctionem alteram Sirenum cum eisdem stellis ab antiquis fictam esse, quocum Sirenes ad harmoniam caelestem relatae sint.²⁶ Haec omnia perscrutare debemus, quoniam ad fidem de animarum vita post mortem pertinent, sicut Platonica fabula de Ere, quae primus locus est, ubi caelestis musica a Sirenibus edita memoratur.

Erantne Sirenes animae? Homerus hoc non innuit, sed aves humano capite, quae Sirenes nominantur et quae in imaginibus fabulae Vlixii apparent, effigies esse animarum alias existimari possunt.²⁷ Hoc in Graecis monumentis videri potest iam ante Platonem, immo vero in aetate Platonis et post excessum eius, quam ob rem Sirenes, quae in fabula Eris canant, animae esse credi poterant. Ad hanc rem confirmandam aliquae afferamus testimonia.

c. 2. De Sirenibus ad manes pertinentibus

Sirenes ad regnum mortuorum pertinere iam apud Homerum videntur, et non solum propterea quod cantus earum excidio nautis erat. Secundum Homerum, Sirenes insulam pratumque colebant, quae omnia partem esse regni mortuorum antiqui credebant: iam *Odyssea* asphodelorum pratum laudat, quod manes heroum obsident. Quod ad insulas attinet, Graeci aliquos heroas insulas adire, quas fortunatorum appellarent, ab Hesiodo, Pindaro et Plutarcho sicut paradisum descriptas.²⁸ Immo vero viri docti aliqui innuerunt Sirenas in caelos esse translatas (sicut Plato fecerit), ubi fortunatorum insulas Solem Lunamque esse placuerit Pythagoreis. Sunt autem qui dicant non inter fortunatorum insulas insulam esse Sirenum, neque eam paradisum esse: re vera tantum cantio Sirenum pulcherrima in mentem notionem paradisi subire faceret, sed cantus ille excidio esse Homero multisque aliis videbatur. Immo vero Plato eiusque Sirenes caelestes multo antiquiores sunt quam testimonia quae fortunatorum insulas Solem et Lunam esse faciunt. Nemo nobis est notus, qui aetate Platonis sic censeret, sed

primus Plutarchus sidera cum insulis comparavit. Aetate autem Classica iam caeli et aetherea regna sedes animarum credebantur: inscriptio enim funebris, anno CDXXXII a. Chr. n. in honorem eorum exarata, qui Potidaeae mortui sunt, animas eorum aethera, terram corpora recipere dicit. Etiam Sophocles et saepius Euripides aetherea laudant beatorum sedem.²⁹ Itaque Pythagorea fides de Sole et Luna beatorum insulis iam aetate Platonis accepta esse potuit. Et Plato, cum Sirenas in caelos transtulit, et Pythagoreus auctor sententiae, quae Solem et Lunam insulas fortunatorum appellabat, exempla eiusdem generis fabularum effingere videntur.

Sirenas ad manes pertinere iam auctor *Odysseae* innuere videtur. Plus apud Sophoclen et Euripiden hic nexus Sirenum cum regno Plutonis valet. Sophocles vero Sirenas carmina (vel leges?) Plutonis canere dixit, et Helena in Euripidis fabula eas in auxilium vocat, ut mortuis neniam, sicut deceat, canere possit. Sed De Rachewiltz recte monuit haec epicedia longe a Sirenum carminum blanditiis differre, quae in *Odyssea* laudentur, et nihil apud auctorem *Antigoniae* caelestem musicam in sede beatorum innuit.³⁰ Sirenes, quae ad manes pertinerent, alliciens carmen earum, quas Homerus laudavisset, adeptae esse potuerunt, cum sedis mortuorum imago mutata est. Tum etiam illae Sirenum nomen Homericum adeptae sunt. Aliquae testimonia posteriora afferamus de Sirenibus ad manes pertinentibus: secundum Platonis *Cratylum*, regna Ditis sedes etiam Sirenum est, et apud Ovidium Sirenes Proserpinam comitantur, ut illa flores colligebat in prato, unde eam Pluto rapturus esset.³¹ Denique, quamquam Sirenes non nominantur, aves cum humano capite in versione quadam *Historiae Alexandri Magni* nuntiorum munere regni mortuorum funguntur.³²

Nunc de Sirenum imaginibus apud antiquos artifices aliquae sunt dicenda. Secundum Carolum Marót, illae paucae Sirenes barbatae, quas in vasibus Graecis antiquissimis videmus, non Sirenes Homeri, sed animarum effigies sunt.³³ Sirenes, quae avium figuras cum femineo capite habent, saepe in monumentis sepulcralibus inveniuntur. Gropengiesser, exempli gratia, *pinacis* mentionem facit, in palatio servati Berolinensi quod Germanice Charlottenburg appellatur, et ubi avem cum humano capite videmus, supra speluncam volitantem, in qua homo quidam effodit (cf. imaginem nostram IV). *Pinax* alius in Artium Musaeo Bostonense Sirena ostendit infra lectum mortuae puellae, quam propinqui lugentes circumsistunt, et supra quam tres anseres volitant. Corinthius *aryballus*, Tubingae servatus, hominem recubantem sub alis Sirenis ostendit, quae volatura esse videtur (cf. imaginem nostram V).

Imago IV: Avis humano capite supra specum funebrem volitans
(cum venia magistratus, qui Germanice “Bildagentur für Kunst, Kultur und Geschichte” appellatur).

Imago V: Siren supra mortuum hominem volatura
(Institutum Tubingense Archaeologiae Classicae, Inv. S. 10. / 1264)

Istae Sirenes a Gropengiesser Germanice “Todesdämonen” (genii mortis) appellatae sunt.³⁴ Tales genii mortis per se malevoli non sunt, namque in locis, quae paradisum in mentem subire faciunt, aligerae Sirenes aspici possunt. E. g. Laconica patera, Parisiis

servata (Louvre, inv. N° E667, c. 565; cf. nostram imaginem VI), Sirenas hominesque aligeros exhibet, qui Elysii convivio laetantur.³⁵

Imago VI: Sirenes Elysii convivio fruentes

Sirenes instrumentis canentes super sepulcra multae inveniuntur.³⁶ Effigies earum dona esse possunt, quae non solum animarum, sed fortassis etiam ploratorum imagines existimare possumus, secundum quod loca quaedam tragoediarum et carminum nobis monent.³⁷ Verbi gratia, Eva Hofstetter plorantem Sirena in Ceramico Athenarum inventam laudat, quae circa CCCLXXX-CCCLXX a. Chr. n. sculpta est, hoc est XXX-XL annos post Euripidis *Helenam* primum actam, cuius herois Sirenas in auxilium vocat, ut carmen earum exemplar eius neniae sit.

Siren quae monumentum Sophoclis (mortui anno CDVI a. Chr. n.) ornat, eodem munere ploratoris fungi videtur, quod Helena in Euripidis fabula Sirenibus tribueret.³⁸ Plutarchus quoque Sirena super Isocratis sepulcrum meminit.³⁹ Re vera Siren Isocratis imago esse potest, namque vis sermonis poetarum et oratorum “siren”

appellabatur.⁴⁰ Sed Sirenum imagines etiam in aliis locis, praeter oratorum vel poetarum sepulcra, inveniuntur. Ea omnia nobis artifices Platonicae aetatis Sirenas in locis collocavisse monent, ubi eae sicut animarum imagines existimari possent, etiamsi alia praeterea significare possent.⁴¹ Tales denique Sirenas in caelos transferre licebat, namque aligerae ab antiquis effingebantur.⁴²

Quod ad Sirenas sicut animarum effigies attinet, crater rubris figuris exornatus, circa D a. Chr. n. depictus, Procridis mortem demonstrat, super quam avis humano capite volitat (cf. nostram imaginem VII).⁴³

Imago VII: Procridis mors, super quem avis humano capite volitat.

Animae vero Platonis sententia Sirenes non fiunt, et auctor noster neque in Eris fabula neque alias operum suorum Sirenas animas esse innuit. Sirenes apud Platona, sicut etiam stellae, divae esse videntur,⁴⁴ sed, ut supra demonstravimus, animarum effigies in aetate Platonis erant, cuius rei testimonia plura afferre poterimus, si animarum imagines apud antiquos separatim pertractamus. Re vera et Sirenes et animae in antiquis monumentis aligeræ effinguntur, et Plato, quamquam avis formam animabus non dederit, saepe de animarum volatu orationem fecit, et in alia de rebus ultimis fabula, quam in *Phaedro* enarravit, animas aligeris bigis circumvectas alas in terram cadentes perdere, in caelum revertentes recipere finxit.⁴⁵

²⁵ Cf. Georgii Weicker, 1902, p. 58.

²⁶ Cf. Sabinæ Wedner, 1994, p. 68.

²⁷ Cf. Caroli Marót, 1960, p. 132-3. Crux hominum doctorum, qui de Sirenibus sibi dant operam, est nexus inter ea, quae Homerus de eis dicit (vel tacet), et Sirenas sub specie avis cum humano capite, quas in monumentis sepulcralibus aspicimus. Cf. placita Caroli Marót, 1960, p. 129 sqq., et praesertim 149-151; P. Rossi, 1970, p. 474, qui (p. 463) Sirenes apud Homerum nihil commune cum Sirenibus in sepulcris habent, et Iacelinae Leclercq-Marx, 1997, p. 18, quae cum Martino Persson Nilsson, ³1967, p. 228, convenit. Secundum vero Martinum Persson Nilsson aves cum humano capite ad numina effingenda usurpatae sunt, quae Homerus non descripsit.

²⁸ A. Sirenas pratum incolentes in *Od.*, 12, 44-5 videmus (ἀλλά τε Σειρήνες λιγυρήν θέλγουσιν αἰοιδῆ / ἦμεναι ἐν λειμῶνι); cf. *Od.*, 12, 158-9 (Σειρήνων μὲν πρῶτον ἀνώγει θεσπεσιῶν / φθόγγον ἀλεύασθαι καὶ λειμῶν' ἀνθεμόεντα) et *scholion* in Lycophronis *Alexandram*, v. 815 (τὸν λειμῶνα τῶν σειρήνων). De asphodelorum prato, cf. *Od.*, 11, 539, et 24, 13; de re, vide GERALDI GRESSETH, 1970, p. 208-9, et MARIAE HENAR VELASCO LÓPEZ, 2001.

B. Sirenas insulam colentes in *Od.*, 12, 167 (νῆσον Σειρήνοιον) et 201 (ἀλλ' ὅτε δὴ τὴν νῆσον ἐλείπομεν) invenimus; cf. quoque *Suda*, σ, 280 (ἐν νησίῳ καθεζόμεναι). Fortunatorum insulas describunt:

a. Hesiodus in *Operibus et diebus*, vv. 168-173 (τοῖς δὲ δίχ' ἀνθρώπων βίοτον καὶ ἦθε' ὀπάσσας / Ζεὺς Κρονίδης κατένασσε πατὴρ ἐς πείρατα γαίης. / καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες / ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὀκεανὸν βαθυδίνην, / ὄλβιοι ἦρωες, τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν / τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα),

b. Pindarus in *Carminis Olympici II* versibus 61-73 (ἴσαις δὲ νύκτεσσιν αἰεὶ, / ἴσαις δ' ἀμέραις ἄλιον ἔχοντες, ἀπονέστερον / ἐσλοὶ δέκονται βίοτον, οὐ χθόνα ταρασσόντες ἐν χερὸς ἀκμῇ / οὐδὲ πόντιον ὕδωρ / κεινὰν παρὰ δίαιταν, ἀλλὰ παρὰ μὲν τιμίῳις / θεῶν οἴτινες ἔχαιρον εὐορκίας ἄδακρυν νέμονται ἸΑῖωνα, τοὶ δ' ἀπροσόρατον ὀκχέοντι πόνον. / ὅσοι δ' ἐτόλμασαν ἐστρίς / ἐκατέρωθι μείναντες ἀπὸ πάμπαν ἀδίκων ἔχειν / ψυχάν, ἔτειλαν Διὸς ὁδὸν παρὰ Κρόνου τύρσιν· ἔνθα μακάρων / νῆσον ὠκεανίδες / αὔραι περιπνέουσιν· ἀνθεμα δὲ χρυσοῦ φλέγει, / τὰ μὲν χερσὸθεν ἀπ' ἀγλαῶν δεινδρέων, ὕδωρ δ' ἄλλα φέρβει), et

c. Plutarchus in *Sertorio*, 8 (Ἐνδόντος δὲ τοῦ πνεύματος, φερόμενος νήσοις τισὶν ἐναυλίζεται σποράσιν ἀνδρῶν, κάκειθεν ἄρας καὶ διεκβαλὼν τὸν Γαδειραῖον πορθμόν, ἐν δεξιᾷ τοῖς ἐκτὸς ἐπιβάλλει τῆς Ἰβηρίας, μικρὸν ὑπὲρ τῶν τοῦ Βαίτιος ἐκβολῶν, ὅς εἰς τὴν Ἀτλαντικὴν ἐκφερόμενος θάλατταν

ὄνομα τῆ περι αὐτὸν Ἰβηρία παρέσχευ. Ἐνταῦθα ναυταί τινες ἐντυγχάνουσι αὐτῶ, νέον ἐκ τῶν Ἀτλαντικῶν νήσων ἀναπεπλευκότες, αἱ δύο μὲν εἰσι, λεπτῶ παντάπασι πορθμῶ διαιρούμεναι, μυρίους δ' ἀπέχουσαι Λιβύης σταδίους, καὶ ὀνομάζονται Μακάρων. ὄμβροις δὲ χρώμεναι μετρίως σπανίως, τὰ δὲ πλείστα πνεύμασι μαλακοῖς καὶ δροσοβόλοις, οὐ μόνον ἀροῦν καὶ φυτεύειν παρέχουσι ἀγαθὴν καὶ πίονα χώραν, ἀλλὰ καὶ καρπὸν αὐτοφυῆ φέρουσι, ἀποχρῶντα πλήθει καὶ γλυκύτητι βόσκειν ἄνευ πόνων καὶ πραγματείας σχολάζοντα δῆμον. ἀὴρ δ' ἄλυπος ὡρῶν τε κράσει καὶ μεταβολῆς μετριότητι κατέχει τὰς νήσους. οἱ μὲν γὰρ ἐνθένδε τῆς γῆς ἀποπνέοντες ἕξω βορέαι καὶ ἀπηνιῶται διὰ μῆκος ἐκπεσόντες εἰς τόπον ἀχανῆ διασπείρονται καὶ προαπολείπουσιν, πελάγιοι δὲ περιρρέοντες ἀργέσται καὶ ζέφυροι, βληχρῶς μὲν ἕτερος καὶ σποράδας ἐκ θαλάττης ἐπάγοντες, τὰ δὲ πολλὰ νοτεραῖς αἰθρίαις ἐπιψύχοντες, ἡσυχῆ τρέφουσιν· ὥστε μέχρι τῶν βαρβάρων διίχθαι πίστιν ἰσχυράν, αὐτόθι τὸ Ἥλύσιον εἶναι πεδίον καὶ τὴν τῶν εὐδαιμόνων οἴκησιν, ἣν Ὀμηρος ὑμνησε (*Od.* 4, 563 sq.).

Cf. Marci Martínez Hernández scripta in 1994 et 1994b edita. De Sirenibus animas ad has insulas ducentibus, cf. Caroli Picard, 1938, p. 148.

²⁹ A. Sol et Luna Fortunatorum Insulae appellantur in Pythagorea sententia a Iamblichō in *De vita Pythagorica*, 18, 82, servata (τί ἐστὶν αἱ μακάρων νῆσοι; ἥλιος καὶ σελήνη), iuxta quam eam legimus, quae oraculum apud Delphos quadraturam, hoc est harmonian, nominat, ubi Sirenes commorentur. De caelestibus Musis Sirenibusque cum hac fide coniunctis vide, praeter testimonia quae antea pertractavimus, Petri Boyancé, 1946, praesertim p. 4, et Aloisiae Bregliae Pulci Doria, 1994, praesertim p. 63. Primus auctorum, nobis saltem notorum, qui astra Fortunatorum Insulas esse innuit Plutarchus fuit in libro, qui *De genio Socratis* inscribitur (590c: νήσους δὲ λαμπομένας μαλακῶ πυρὶ κατ' ἀλλήλων ἐξαμειβούσας ἄλλην ἄλλοτε χρόαν ὥσπερ βαφὴν ἅμα τῷ φωτὶ ποικιλλομένῳ κατὰ τὰς μεταβολάς. φαίνεσθαι δὲ πλήθει μὲν ἀναρίθμους μεγέθει δ' ὑπερφυεῖς, οὐκ ἴσας δὲ πάσας ἀλλ' ὁμοίως κυκλοτερεῖς); cf. Francisci Cumont, 1942, p. 183, et Gualterii Burkert, 1972, p. 364, n. 75. Lunam autem animarum sedem primus innuit historicus saeculi I a. Chr. n. Castor Rhodius, quem Plutarchus in *Quaestionibus romanis* (76, 282a = Castor Rhodius, *FGrH*, 250 F 16 Jacoby) laudavit: διὰ τί τὰς ἐν τοῖς ὑποδήμασι σεληνίδας οἱ διαφέρειν δοκοῦντες εὐγενεῖαι φοροῦσιν; πότερον, ὡς Κάστωρ φησί, σύμβολόν ἐστι τοῦτο τῆς λεγομένης οἰκίσεως ἐπὶ τῆς σελήνης καὶ ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν αἰθῆς αἱ ψυχαὶ τὴν σελήνην ὑπὸ πόδας ἕξουσιν.

B. De caelis animarum sede, vide epitaphium Potidaeae mortuis, anno CDXXXII a. Chr. n. exaratum, apud Davidem Lewis, Lilianem Jeffery et Eberhardum Erxleben, 1994, 763 (= *Inscriptiones Graecae* ³, I, 2, 1179: αἰθῆρ μὲν ψυχὰς ὑπεδέξατο, σώματα δὲ χθών); epitaphium Pirei (paulo ante CCCL a. Chr. n.; cf. Werneris Peek, 1955, numerum 1755, et Petri Alani Hansen, 1983-9, II, 535: Εὐρυμάχου ψυχὴν καὶ ὑπερφιάλος διανοίας αἰθῆρ ὑγρὸς ἔχει, σῶμα δὲ τύνβος ὄδε) ; Epich., fr. 245 Kaibel = 23 B 9 DK, a Plutarcho in *Consolatione ad Apolloniam*, 110^a, servatum (συνεκρίθη καὶ διεκρίθη καὶ ἀπήνηθεν ὅθεν ἦνθε, / γὰ μὲν εἰς γὰν, πνεῦμ' ἄνω); S. Ai., 1192-4 (Ὁφέλε πρότερον αἰθέρα δὲ- / ναι μέγαν ἢ τὸν πολύκοινον Ἄιδαν / κείνος ἀνήρ); E. *Supp.*, 531-4 (ἐάσατ' ἠδὲ γῆν καλυφθῆναι νεκρούς, / ὅθεν δ' ἕκαστον ἐς τὸ φῶς ἀφίκετο / ἐνταῦθ' ἀπελθεῖν, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, / τὸ σῶμα δ' ἐς γῆν) et 1139 (αἰθῆρ ἔχει νιν ἠδὲ); *Erechtheus*, fr. 65, vv. 71-2 Austin = 20 Martínez Díez = 18 Carrara, vv. 71 sqq. (ψυχὰ μὲν οὖν τῶνδ' οὐ βεβᾶσ' [Ἄιδ]ην πάρα, / εἰς δ' αἰθέρ' αὐτῶν πνεῦμ' ἐγὼ [κ]ατώκισα); *Hel.*, 1014-16 (ὁ νοῦς / τῶν κατθανόντων ζῆ μὲν οὐ, γνώμην δ' ἔχει / ἀθάνατον εἰς ἀθάνατον αἰθέρ' ἐμπεσών); fr. 839 Nauck (*ap. Heraclit. All.*, 22, 10; cf. M. Ant. 7, 50 = *Chrysippos*, fr. 6 Jouan-Van Looy, praesertim vv. 8-11: χωρεῖ δ' ὀπίσω / τὰ μὲν ἐκ γαίας φύντ' εἰς γαίαν, / τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου βλαστόντα γονῆς / εἰς οὐράμιον πάλιν ἦλθε πόλον) et 971, 2 Nauck (= *Phaethon*, fr. *incertum* 11 Jouan-Van Looy = fr. *incertum* 971 Kannicht, in Plutarchi *De defectu oraculorum*, 416d: : ὁ δ' ἄρτι θάλλων σάρκα διοπετῆς ὅπως / ἀστὴρ ἀπέσβη, πνεῦμ' ἀφείς ἐς αἰθέρα); *Or.*, 1683-5 (ἐγὼ δ' /

Ἐλένην Ζηνὸς μελάθοις πελάσῳ, / λαμπρῶν ἄστρον πόλον ἔξανύσας); *Ph.*, 674 sq. (αἴματος δ' ἔδευσε γαίαν / ἄ νιν εὐαλίοισι / δείξεν αἰθέρος πνοαῖς), 807b-11 (Σφίγγ' ἀπομουσοτάταισι σὺν ὠιδαῖς, / ἄ ποτε Καδμογενῆ τετραβάμοσι χαλαῖς / τείχεσι χριμπτομένα φέρειν αἰθέρος εἰς ἄβατον φῶς / †γένναν, ἀν† ὁ κατὰ χθονὸς "Αιδας / Καδμείους ἐπιπέμπει) et 1216 (ἦν μὴ γε φεύγων ἐκφύγις πρὸς αἰθέρα). Haec omnia sententiam de Fortunatorum Insulis iam in aetate Platonis notam esse innuunt.

³⁰ Cf. Sigfridi Gualterii De Rachewiltz, 1987, pp. 50-1. De nexu Sirenum cum Manibus, cf. M. J. Aasved, 1996, 385. De Sire nibus et Plutonis carminibus cf. S. fr. 861 Radt, a Plutarcho in *Quaestionibus convivalibus*, IX, 14, 6, 2, 745 f 6-8, traditum (Σειρήνας εἰσαφικόμην, / Φόρκου κόρας, θροοῦντε τοὺς "Αιδου νόμους). De Sire nibus auxilio homini praebentibus ut threnum canat, cf. E. *Hel.*, 167-78; Evae Hofstetter, 1990, p. 20-1, et Annae Iriarte, 1992, p. 1 et 8, n. 5 ad p. 1.

³¹ a) Pl. *Cra.*, 403d-e: οὐδένα δεῦρο ἐθελῆσαι ἀπελθεῖν τῶν ἐκείθεν, οὐδὲ αὐτὰς τὰς Σειρήνας, ἀλλὰ κατακεκληθῆσθαι ἐκείνας τε καὶ τοὺς ἄλλους πάντας· οὕτω καλοὺς τινας, ὡς ἔοικεν, ἐπίσταται λόγους λέγειν ὁ "Αιδης.

b) Ovid, *Met.*, V, 552-5: *vobis, Acheloides, unde / pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis? / an quia, cum legeret vernos Proserpina flores, / in comitum numero, doctae Sirenes, eratis?*

³² Cf. *Historiae Alexandri Magni recensio B*, II, 40 (Πάλιν οὖν ὀδεύσαντες σχοίνους τριάκοντα [πλείον ἢ ἔλαττον] εἶδομεν λοιπὸν αὐγὴν ἄνευ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρον. καὶ εἶδον δύο ὄρνεα πετόμενα καὶ μόνον ἔχοντα ὄψεις ἀνθρωπίνας, Ἑλληνικῆ δὲ διαλέκτῳ ἐξ ὕψους ἐκραύγαζον· τί χῶραν πατεῖς, Ἀλέξανδρε, τὴν θεοῦ μόνου; ἀνάστρεφε δείλαιε. μακάρων γῆν πατεῖν οὐ δυνησῆι. ἀνάστρεψον οὖν, ἄνθρωπε, καὶ τὴν δεδομένην σοι γῆν πάτει, καὶ μὴ κόπους πάρεχε σεαυτῶι).

³³ Cf. Caroli Marót, 1960, p. 124, et p. 192, n. 38 ad p. 124.

³⁴ Cf. Hildegundae Gropengiesser, 1977, p. 593. Vide imaginem nostram IV (pinacem Musaei Berolini-Charlottenburg, Inv. Nr. F 831), quam Ernestus Buschor, 1944, in p. 30, imaginem 20; Georgius Weicker, 1902, in p. 142, imaginem 64, et Hildegunda Gropengiesser, 1977, in p. 592, imaginem 13, etiam expresserunt. Cf. quoque Hildegundae Gropengiesser, 1977, p. 592, imaginem 15 (quae pinacem in Artium Musaeo Bostonensi, Inv. No. 27. 146 expressit; cf. ibidem, p. 593, n. 37; Guillelmi Zschietzschmann, 1928, p. 39, numerum 28 Appendicis 10 supra, et Iohannis Boardman, 1955, p. 59, numerum 5); Corinthium *aryballon* antiquitatum collectionis in Instituto Tubingense Archaeologiae Classicae, S. / 10. 1264, in imagine nostra V, quam photographi illius Instituti nobis miserunt, quapropter gratias eis agimus; cf. etiam <http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browseCVAtext.asp>, a. d. V Id. Mart. MMVI; Hildegundae Gropengiesser, 1977, p. 592, imaginem 14, et in *Corpore Vasorum Antiquorum* (36) Tubingae, (1) imaginem 25, 1-2, quam Hildegunda Gropengiesser, 1977, p. 593, n. 36, laudavit.

³⁵ Videas imaginem nostram VI, quam operarii Musaei Louvre nobis miserunt, qua de causa eis gratias agimus; cf. quoque Rheae N. Thonges-Stringaris, 1965, p. 8 cum appendice 1, 1; Iacelinae Leclercq-Marx, 1997, p. 20-21, fig. 19 et n. 103a, et Conradi M. Stibbe, 1972, vol. I, p. 70-1, et vol. II, laminam VI, imaginem 1.

³⁶ Vid. Evae Hofstetter, 1990, p. 151-86 (de Atticis monumentis); p. 200 (Thebis), et p. 243-9 (in Graecia Orientali). Alia specimina ibid., 386, n. 1081, et 409, nn. 1397 et 1399 (ad p. 301). De Sire nibus forsitan praeficis, etc. cf. ibid., 152 et monumenta quae Eva Hofstetter siglis A 211-A 215 notavit.

³⁷ Vid. Evae Hofstetter, 1990, p. 185-6, et Sabinae Wedner, 1994, p. 68-9.

³⁸ Siren Ceramici nunc in Musaeo Nationali Athenarum, 774, servatur (cf. paginam interretialem Caroli Parada, *Greek Mythology Link*, <http://homepage.mac.com/cparada/GML/> (<http://www.forumancientcoins.com/cparada/GML/SIRENS.html>), quam a. d. XV Kal. Apr. MMVI inspeximus;

Ernesti Buschor, 1944, 65, fig. 49). Vide etiam Evae Hofstetter, 1990, p. 151-2 (A 208), et 157; Alfredi Brückner, 1909, p. 61, fig. 35; Maximi Collignon, 1911, fig. 138; Georgii Despinis, 1982, fig. 41, 1.3; Ursulae Vedder, 1985, No. S 8, figs. 46.49, et Daphnes Woysch-Méautis, 1982, p. 91, fig. 46. De Sirene super Sophoclis monumentum, cf. *Vitam Sophoclis*, 15, p. XX Pearson = I. 64-5 Radt (φασὶ δὲ ὅτι καὶ τῷ μνήματι αὐτοῦ σειρήνα ἐπέστησαν). Daphne Woysch-Méautis, 1982, in p. 97, nexum inter Sirena in Sophoclis monumento et Helenae invocationem apud Euripiden animadvertit. Hephaestionis pyra Sirenibus exornata esse videtur (cf. D. S., XVII, 115, 4: ἐπὶ πάσι δὲ ἐφειστήκεισαν Σειρήνες διάκοιλοι καὶ δυνάμεναι λεληθότως δέξασθαι τοὺς ἐν αὐταῖς ὄντας καὶ ἄδοντας ἐπικήδιον θρήνον τῷ τετελευτηκότι).

³⁹ Cf. Plutarchi *Vitas decem oratorum*, 838c (αὐτῷ δ' Ἰσοκράτει ἐπὶ τοῦ μνήματος ἐπὶ κίων τριάκοντα πηχῶν, ἐφ' οὗ σειρὴν πηχῶν ἐπτά συμβολικῶς), et Evae Hofstetter, 1990, p. 26-7.

⁴⁰ Cf. Evae Hofstetter, 1990, p. 29-32 cum notis (p. 320, n. 234 ad p. 29; p. 321, n. 259 ad p. 32), et Sabinae Wedner, 1994, p. 69. Verbum “siren” interdum “fallacem persuasionem” significat, cf. E. *Andr.*, 936 (καὶ γὰρ κλύουσα τοῦσδε Σειρήνων λόγους); hoc de Pisitrato Pindarus in fr. 339 Snell-Maehler canit (οὐδὲ πελέκεις οὐδὲ Σειρήν, in *Papyro Berolinensi* 13875 (II), II saeculi p. Chr. n., ubi grammaticus aliquis in his Pindarum Simoniden imitari scripsit, qui alias Pisistratum sirena fecit: ταῦτα πρὸς Σιμωνίδην, ἐπεὶ ἐκείνος ἐν ἐνὶ αἵματι ἐπόησεν Σειρήνα τὸν Πεισίστρατον. Cf. Guntheri Zuntz, 1935, p. 4); de Socrate, cf. Pl. *Smp.*, 216 a (πολλοῦ ἐνδεῆς ὢν αὐτὸς ἔτι ἔμαντοῦ μὲν ἀμελῶ, τὰ δ' Ἀθηναίων πράττω. βία οὖν ὥσπερ ἀπὸ τῶν Σειρήνων ἐπισχόμενος τὰ ὦτα οἴχομαι φεύγων); de Demosthene, cf. D. H., *Dem.*, 35 (ὥστε καὶ τῶν φανερῶν αὐτὸν ἀδικημάτων ἀφείναι διὰ τὰς σειρήνας τὰς ἐπὶ τῆς ἀρμονίας); de Aeschine *eiusdem*, “*Contra Ctesiphontem*”, 228 (Ἀφομοιοῖ γὰρ μου τὴν φύσιν ταῖς Σειρήσιν ὡς ἔοικε); de Marco Antonio, cf. Plu. *Mar.*, 44, 6, 1 (τοιαύτη δὲ τις ἦν ὡς ἔοικε τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῶν λόγων σειρήν); de Sophocle, cf. Paus., I, 21, 1 (λέγεται δὲ Σοφοκλέους τελευτήσαντος ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν Λακεδαιμονίους, καὶ σφῶν τὸν ἠγούμενον ἰδεῖν ἐπιστάντα οἱ Διόνυσον κελεύειν τιμαῖς, ὅσαι καθεστήκασιν ἐπὶ τοῖς θεογεωσί, τὴν Σειρήνα τὴν νέαν τιμᾶν· καὶ οἱ τὸ ὄναρ <ἐς> Σοφοκλέα καὶ τὴν Σοφοκλέους ποίησιν λόγων τὸ ἐπαγωγὸν Σειρήνι εἰκάξειν); de Euripide, cf. Alex. Aet. fr. 7, v. 3 Powell (quod Gellius in *Noctibus Atticis*, XV, 20, 8, laudavit: ἀλλ' ὅ,τι γράψαι τοῦτ' ἂν μέλιτος καὶ Σειρήνων ἐτετεύχει), v. 3; de philosophorum scholis, cf. Phld. *Rh.*, fr. libri 5, β VII² fr. 3, vol. 2, p. 145 f. Sudhaus (πολλοὺς δὲ τὸ τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐνθεουσιακῶς καὶ τρέφον ἀμυθῆτους κατέσχε ποικίλην σειρήνι καὶ τῶν ἀκροάσεων καὶ τῶν ἐκεῖ διαδοχῶν), et Epict. *Diss.*, 2, 23, 41 (ὑπ' αὐτῶν τινες τούτων ἀλισκόμενοι καταμένουσιν αὐτοῦ, ὁ μὲν ὑπὸ τῆς λέξεως, ὁ δ' ὑπὸ συλλογισμῶν, ὁ δ' ὑπὸ μεταπιπτόντων, ὁ δ' ὑπ' ἄλλου τινὸς τοιοῦτου πανδοκείου, καὶ προσμεινάντες κατασῆπονται ὡς παρὰ ταῖς Σειρήσιν). De Pindaro, cf. *Anthologiae Graecae*, IX, 184, 1 (Πίνδαρε, Μουσῶν ἱερὸν στόμα, καὶ λάλε Σειρήν); de Menandro, *Anthologiae Graecae Appendix (Epigrammata demonstrativa)*, 114, b1 (Φαιδρὸν] ἑταῖρον Ἐρωτος ὄρας, σειρήνα θεάτρων).

⁴¹ Cf. Evae Hofstetter, 1990, p. 27-8. Erinna in epigrammate in memoriam amicae suae Baucidis (cf. *Anthologiae Graecae* VII, 710), Sirenas rogat ut sepulcri adventorem salutent et defunctae memoriam servent: Στᾶλαι καὶ Σειρήνες ἐμαὶ καὶ πένθιμε κρωσσε, / ὅστις ἔχεις Αἶδα τὰν ὀλίγαν σποδιάν, / τοῖς ἐμὸν ἐροχόμενοι παρ' ἠρίον εἶπατε χαίρειν, / αἴτ' ἀστοὶ τελέθωντ' αἴθ' ἑτεροπόλιες / χῶτι με νύμφαν εὖσαν ἔχει τάφος, εἶπατε καὶ τό· / χῶτι πατήρ μ' ἐκάλει Βαυκίδα, χῶτι γένος / Τηλία, ὡς εἰδῶντι· καὶ ὅτι μοι ἅ συνεταιρις / Ἥρην' ἐν τύμβῳ γράμμ' ἐχάραξε τόδε. Praeterea Sirenes “meae Sirenes” invocantur, quocum eas numina, mortuis auxilium praebentia, agnoscere possumus. Secundum autem Evam Hofstetter, Attica monumenta non confirmant Sirenas semper super sepulcra eorum esse, qui morte sua non mortui sint, qui aelinos praesertim meruissent.

⁴² Nexum inter Sirenas aligeras et fidem de caelis beatorum sede Euripides innuit in fragmento quod Satyrus (saeculis III-II a. Chr. n.) in *Vita Euripidis* laudavit (fr. 911 Nauck = *Antiop.*, fr. 911 Appendicis editionis Jouan-Van

Looy = fr. 911 Kannicht, apud Satyri *Vitae Euripidis* fragmentum 39, 17, ll. 30-39 Arrighetti; Clem. Al., *Strom.*, 4, 26, 172, 1, idem fragmentum servavit: χρύσειαι δὴ μοι πτέρυγες περὶ νώτῳ / καὶ τὰ σειρήνων πτερόεντα πέδιλα [ἀρμόζονται], / βάσομαί τ' εἰς αἰθέριον πόλον ἀρθεῖς / Ζητὶ προσμείζων, ubi Kannicht in versu altero καὶ τὰ Σειρήνων πτερόεντα πέδιλ' ἀρμόζονται, in tertio βάσομαί δ' ἀ[ν'] αἰθέρα πουλὸν ἀερθεῖς legit). Cf. Francisci Cumont, 1942, p. 328, et sententiam aliam apud Evam Hofstetter, 1990, p. 22-3. Praeterea Theo Smyrnaeus (saeculo II p. Chr. n.) nexum inter Sirenas et stellas auxilio verbi σειριάζειν (“scintillare”) interpretatus est (cf. Theonis Smyrnaei *Expositionem rerum mathematicarum ad legendum Platonem utilium*, p. 146 ed. Hiller: ἐπὶ δὲ τῶν κύκλων ἄς φησιν ἐφεστάναι Σειρήνας οἱ μὲν αὐτοῦς <φασι> λέγεσθαι τοὺς πλάνητας, ἀπὸ τοῦ σειριάζειν, et Eust. *Ad Od.*, vol. 2, p. 5, l. 29-30 Stallbaum: ἐν δε' ῥητορικῶ λεξικῶ εὕρηται καὶ ταῦτα Σειρήνες, τὰ ἄστρα. σείρια γὰρ καλοῦνται παρὰ τὸ σειριᾶν, ὃ ἐστὶν ἀστράπτειν).

⁴³ Crater in Musaeo Britannico Londini (BM 447) servatur; vide imaginem nostram VII; cf. Rapp, 1890-94, col. 1102; Caroli Marót, 1960, figuram XII in p. 136 et p. 194, n. 63 ad p. 136; Caecili Harcourt Smith, 1893-6, E 477; Georgii Weicker, 1902, p. 166, fig. 86, et Curtii Latte, 1951, p. 70, fig. 4. Secundum Iohannam Harrison, 1882, p. 159, desunt imagines aliae, quae avem cum humano capite sicut Procridis animam existimare sinant.

⁴⁴ De stellarum divinitate apud Platona vide *Lg.* 899b; *Cra.* 397c-d, et Ps. Pl. *Epin.*, 982a-983c; cf. Ar. *Pacem*, 406; Alcmaeona, A 12 DK, *ap.* Arist. *de An.*, 405a 29 - b 1; Cic. *ND*, I, 27; Epich. fr. 239 Kaibel, *ap.* Stob., 4, 31, 30; Xenocratis fr. 15 Heinze = 213 Isnardi-Parente, ab Aëtio doxographo (saeculis I-II p. Chr. n.) laudatum (cf. Aëtii I, 7, 30, p. 304 D.), et fr. 17 Heinze = 263 Isnardi-Parente, *ap.* Cic. *ND*, I, 34. De aetate Aëtii cf. Hermanni Diels, 1879, 100-1 (in *Prolegomenis*). Custos Agamemnonis aulae stellas “principes qui in aethere exstantes effulgent” appellat (A. A. v. 6). Plato, sicut stellarum divinam indolem, ita etiam Sirenas caelestes agnoscere vel (si eas Pythagorei non effinxissent) effingere posset.

⁴⁵ Fabula de animarum alis in Platonis *Phaedro*, 246a-247a et 256b-d (cf. etiam *Phd.*, 109e.) Animarum volatus apud Orphicos laudatur, qui regnum mortuorum in inferis ponebant; cf. Pl. *Phd.*, 70a, et auream lamellam Thuriis reperta (apud Othonem Kern, 1922 (²1963), fragmentum 32 c, v. 6 = fragmentum 488 ed. Bernabé). De inferis apud Orphicos, cf. Pl. *Phd.*, 72a et 70c; Cic. *Resp.*, 6, 14, et Plutarchi *Consolationem ad uxorem*, 10, 611d-f, eiusdem *De sera numinis vindicta*, 565e-f et *Non posse suaviter vivi secundum Epicurum*, 28, 1105d. Quid Orphici de anima iudicarent amplius in opusculo “Ideas órficas sobre el alma” (quod in conspectu operum invenies) enarravimus. Vide etiam Franciscum Cumont, 1910; A. d'Alès, 1933; Petrum Courcelle, 1944, et Robertum Turcan, 1959. Praeterea in loco quodam, quem supra laudavimus, de Sirenum alis (E. *Hel.*, 167-78), Sirenes Terrae filiae appellantur, utque auxilio ad hymnum funebrem Proserpinae canendum praebeant rogantur. Hoc innuit Sirenas quoque cum inferis coniunctas esse posse.